

Persze a realizmus alapján sem lehet fölmentést adni a lelemény és képzelet kihagyására, vagy épp tartós hiányára. Vas műveiben semmitmondó neveket kapnak az arisztokraták — Ováry, Erdey, Dunay — amely épp oly kevésbé fejez ki megbecsülést, mint bírálatot. Jónéhányszor megszűnik az egyénítés, Erdeyből csak gróf lesz, annál egyszerűbb ez, hisz keresztnevével úgy sem sokat vesződött a narrátor. Válogatottságukkal, muzsikájukkal, jellemzőerejükkel a leánynevek még kevésbé kötnek le. Berényi Jolán, Gerstner Irma, Kardos Jolán, Ováry Emma, Szifygyártó Erzsébet /Böske/ — olvassuk, s nyomban felkapjuk fejünk az ismétlődés láttán, majd az ötlik fel, hogy elmaradnak a kedves becézések, még udvarlás közben is /Szentirmay leánya pl. Katinka a Kárpáthy Zoltánban/.

Az anyák, idősebb hölgyek megnevezésén nem töri a fejét a szerző, bőven él holmi behelyettesítéssel: alispánné, grófnő, méltóságos asszony stb. Ezzel aztán elesik annak lehetősége, hogy egy-egy ritka keresztnévvel a felső tízezer légkörét, vagy a sznobizmus szülte külföldieskedést erőteljesebben érzékeltesse. A régieskedő, magyaros hullámot magányosan képviseli a Dugonics megalkotta Jolán.

A névadási fogyatékoság szemléletesen mutatja, mennyire nincs mondanivalója a fiatal leányok lelki életéről, mennyire közömbös velük szemben. Még idegenebb neki minden férfi jellem, ha az egészséges átlagtól eltér, akár kivételes nagysága, akár bonyolultsága miatt.

NAGY MIKLÓS

A MAGYAR SZÓLÁSOKBAN ÉS KÖZMONDÁSOKBAN ELŐFORDULÓ TULAJDONNEVEKRŐL

A szólások és közmondások több tudományág /történelem, néprajz, folklór/ számára szolgáltatnak már és szolgáltatnak ma is gazdag anyagot. A nyelvészetben belül többek között névtani szempontból is vizsgálhatjuk őket, bár a hagyományoknak megfelelően a magyar frazeológiai tudományban az etimológiai kutatások állnak az első helyen. A cikkíró számára ismert tény,

hogy például a szovjet frazeológiai kutatások között helyet kapnak a névtani vonatkozású dolgozatok, sőt, léteznek kandidátusi értekezések is e témakörből. /Lásd: Nazarov Kambarali „Az orosz, angol és német frazeológiai szókapcsolatokban előforduló tulajdonnevek”, Moszkva, 1980./

Az állandó szókapcsolatokban természetesen az adott kifejezést alkotó szavak, komponensek nem értelmezhetőek szó szerint, s a tulajdonnevek funkciója is más, mint az alkalmi szókapcsolatokban, vagyis az identifikáló funkciót háttérbe szorítja a konnotatív, amely első sorban a szólások és közmondások emocionális hatásán alapszik. V.ö.: „Gyakran látogatott célpontja a pécsi Mecseknek a Dömörkapu, ahol turistaházat rendeztek be...” /Magyarország.Bp., 1967. 457. l./ és „Akkora a szája, mint a bécsi kapu” /szólás/.

O. NAGY GÁBOR frazeológiai szótárában a mintegy 20 ezer szólás és közmondás közül több mint másfélezer tartalmaz tulajdonnevet. Mivel ezek egy része elavulóban van vagy tájjellegű, dolgozatomban csak azokat használtam fel, amelyek eléggé közérthetőek. E viszonylag szűkre méretezett gyűjteményben is be lehet mutatni, hogy a szólásokban és közmondásokban a tulajdonnevek valamennyi alfaja szerepel. Az alábbi csoportosításban a személyneveken belül figyelembe vettem ezek különböző alfajait; a földrajzi neveket tartalmazó csoportban pedig helyet kaptak az -i képzős melléknévi származékok is.

I. Személyneveket tartalmazó szólások és közmondások

a/ vezetékek + utónév

Majd visszaveri azt Ludas Matyi! /irodalmi hős/; Erős, mint Toldi Miklós /irodalmi hős/; Olyan, mint a Toldi Miklós lova; Megugrotta a Kinizsi Pál táncát /tört. alak/; Hányja-verti magát, mint Magyar Balázs lova; Elveszett, mint a Német Gábor malaca; Se hideg, se meleg, mint Kolbász Veron kásája; Elnyomta a Vörös Margit berúgott és elaludt /"beszélő" név/; Úgy van bekötve a feje, mint a Madzag Treszkáé /"beszélő" név/

b/ vezetékeknevek /családnevek/

Csáki szalmája; Elűzte, mint Dózsa a macskáját? Hosszú, mint a Rákóczi lakodalma; Jól él, mint a Széchenyi lova; Kolombus tojása /tört. alakok/.

c/ asszonynevek

Ő sem jobb a Deákné vásznánál; Szemébe esett a Simonné pozdorjája (= álmos; Elvitte a Hosszú Pálné székét (= nagyon hosszú ideig elmarad vhol) /„beszélő” név/

d/ női nevek

Könnyű Katót táncba vinni; Pakolj Sára, múlik a vásár; Már késő, Rebeka.

e/ férfinevek

Él, mint Marci Hevesen; Péter nem akarja, akarja Pál; Amit Misi tanul, Mihály sem felejtí el; Osszemegy, mint a Samu nadrágja; Mátyás /király/ lustája; Meghalt Mátyás király, oda az igazság! /tört. alak/.

2. Jeles napok

András napi hó, vetésnek nem jó; Ha Dorottya szorítja, Juliánna tágítja; Ha Katalin kopog, Karácsony locsog; Sándor, József, Benedek, hozzák a jó meleget; Lőrinc van a dinnyében; Szent György napja van náluk (= költözködnek); Úgy készül, mint a Luca széke /népszokás/

3. Bibliai neveket tartalmazó mondások

Ádámtól és Évától kezd; Sok az Ádám népe; Föltette Szent Anna kontyát = /nő/ becsípett; Elköltözött Ábrahám kebelébe; Áll, mint Bálám szamara; Megrázza, mint Jézus a vargát; Fél, mint Júdás a purgatóriumtól; Elvitte a Szent Mihály lova; Le-tagadná a Krisztust a keresztről; Vén, mint Matuzsálem; Akkor, mint a Noé bárkája; Szűz Mária kőtenyében sem volna jobb dolga. E példák némelyike más európai nyelvekben is megvan pl.: von Adam und Eva anfangen; ot Adama nacsinaty; nojev kovcseg; buridánov oszjol; stb.

II. Földrajzi neveket tartalmazó szólások és közmondások

Egyszer volt Budán kutyavásár!; Nem oda Buda!; Most Bécs, Buda mindjárt összedül; Nem egy nap épült Eger vára; Több is veszett Mohácsnál; Messze van tőle, mint Makó Jeruzsálemtől; Nem egész világ Baranya, laknak Somogyban is; Rómában lenni /és/ pápát nem látni; Minden út Rómába vezet; Sok víz lefolyik addig a Dunán; Dunát lehetne vele rekeszteni; Tiszába hord vi-

zet; Pislog, mint a miskolci kocsonyában a béka; Tele van, mint a bécsi bolt; Akkor a szája, mint a bécsi kapu; Olyan, mint a fancsali feszület; Baján van (= bajban van); Sohasem volt Szerencsen (= nem kedvez neki a szerencse); Munkácson jár vki (= elment munkára)/szójátékon alapuló szólások/

III. Egyéb eredetű szólások

Úgy néz ki, mint a Himnuszban a balsors /irodalmi mű címe/ Belelépett a Csákó /tehénnev/ = olyan ételre mondják, amelytől nem sajnálták a tejet, a tejfelt vagy a vaját; Olyan nehéz, mint a Göncölszekér /csillagzat neve/.

Amint a felsorolt példák illusztrálják, a tulajdonneveket tartalmazó szólások és közmondások fokozottan nemzeti ízűek, s csak ritkán lehet megtalálni a frazeológiai megfelelőjüket más nyelvekben, ami kétség kívül megnehezíti a fordítók amúgy sem könnyű munkáját. /Nem egy nap épült Eger vára = Moszkva nye szrázu sztroilas /orosz/. Fordítástechnikai szempontból tehát a tulajdonnevek éppolyan reáliák, mint a „csárdás”, „gulyás”, „forint” stb. szavaink.

MAYER KLÁRA-IRÉN

VITA

EGY „MÉRGES” TANULMÁNY

Bonyhád város helynévgyűjtésében a Tolna megye földrajzi nevei /továbbiakban TmFN/ értékes munka 348. lapján a következőket olvashatjuk: „Ugyancsak Pesty említ 1733-ból egy Mérqes folyót, amelyre sem későbbi adatot, sem népi nevet nem találunk.”.